

УДК 346.1/347.1

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.11>

orcid. org/0000-0003-4717-7754

© Мешкова К.О., 2023

К.О. Мешкова

**ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

K. Meshkova

**PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF
CIVIL AND COMMERCIAL LEGISLATION OF
UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

Анотація. Метою наукової статті є розкриття дискусійних питань, пов'язаних із запровадженням декодифікації господарського законодавства і, відповідно, рекодифікації цивільного законодавства і можливих наслідків скасування Господарського кодексу України під час воєнного стану і в післявоєнний період.

Автором проведено аналіз останніх наукових розвідок вітчизняних вчених в області господарського, цивільного права щодо досліджуваного питання, а також окремих положень ключового законопроекту № 6013 "Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період", який, на думку його ініціаторів, покликаний створити ефективний механізм здійснення права державної та комунальної власності та підвищити інвестиційну привабливість країни. Головним аспектом досліджування є коло питань рекодифікації цивільного законодавства, а саме чи своєчасні пропозиції вказаного законопроекту для держави, в якій під час воєнного стану на першому місці постає завдання відновлення і стабілізації економіки, і до яких наслідків може призвести масштабна трансформація у сфері законодавства за таких умов. Автором надається низка зауважень, щодо доцільності запропонованих нововведень, наявності об'єктивних умов для такого правозастосування і відповідності таких пропозицій іншим законодавчим нормам, зокрема й конституційним. Зазначається, що процедура перетворення підприємств під час воєнного стану і в післявоєнний період є вельми скрутною і затратною (зокрема, і для державного бюджету), бо передбачає повну перебудову від переоформлення установчих документів до вирішення питань правового статусу майна підприємства і кількісного складу працівників. Автор дійшов висновку, що втрата систематизації замість модернізації та поступового реформування господарського законодавства може бути згубною для кризової економічної ситуації України, викликавши ряд істотних проблем як в умовах воєнного стану держави, так і в післявоєнний відновлювальний період. В першу чергу, така «турбулентність» буде мати негативні наслідки для

чисельних суб'єктів господарської сфери, які продовжують здійснювати свою діяльність в кризових реаліях сьогодення в Україні.

Ключові слова: цивільне законодавство, господарське законодавство, декодифікація, рекодіфікація, воєнний стан, суб'єкт підприємницької діяльності, юридична особа, організаційно – правова форма, воєнний стан, державне підприємство, комунальне підприємство.

Annotation. The purpose of the article is to reveal the controversial issues related to the introduction of decodification of economic legislation and, accordingly, recodification of civil legislation and possible consequences of the abolition of the Economic Code of Ukraine during martial law and in the post-war period.

The author analyzes the latest scientific research of national scholars in the field of economic and civil law on the issue under study, as well as certain provisions of the key draft law No. 6013 "On Peculiarities of Regulation of Business Activities of Certain Types of Legal Entities and Their Associations in the Transition Period", which, according to its initiators, is intended to create an effective mechanism for exercising the right of state and municipal property and to increase the investment attractiveness of the country. The main aspect of the study is whether the recodification of civil legislation, namely the proposals of the draft law, are timely for a state that is facing the task of economic recovery and stabilization during martial law, and what consequences a large-scale transformation in the field of legislation may have in such circumstances. The author makes a number of comments regarding the expediency of the proposed innovations, the availability of objective conditions for such law enforcement and the compliance of such proposals with other legislative provisions, including the constitutional ones. It is noted that the procedure for reorganization of enterprises during martial law and in the post-war period is very difficult and costly (including for the State budget), since it involves a complete restructuring from reissuing constituent documents to resolving the issues of the legal status of the enterprise's property and the number of employees. The author concludes that the loss of systematization instead of modernization and gradual reform of economic legislation may be disastrous for Ukraine's economic crisis, causing a number of significant problems both under martial law and in the post-war recovery period. First and foremost, such "turbulence" will have negative consequences for numerous economic entities that continue to operate in the current crisis realities in Ukraine.

Keywords: civil law, commercial law, decodification, recodification, martial law, business entity, legal entity, legal form, martial law, state enterprise, municipal enterprise.

Постановка проблеми. Довгий час, майже з моменту прийняття Цивільного та Господарського кодексів України, триває дискусія в наукових колах з приводу дуалістичної моделі законодавчого регулювання господарських та цивільних відносин. Згодом ідеї необхідності декодифікації, рекодіфікації відповідно господарського та цивільного законодавства актуалізували докорінні розбіжності та стали предметом широкого наукового обговорення. На сьогодні у Верховній Раді України ініційовано розгляд законопроекту "Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період" який, на погляд авторів, покликаний поставити крапку в наукових дискусіях. Його ухвалення призведе до

кардинальної трансформації в системі господарського та цивільного законодавства, оскільки передбачається скасування Господарського Кодексу України та зміна цілої низки важливих нормативно-правових актів. Автором досліджуються проблемні аспекти доцільності та своєчасності таких нововведень та їхніх наслідків в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень. Зазначену проблематику, а саме питання оновлення системи господарського права та відповідно рекодифікації цивільного законодавства досліджували такі вчені, як Довгерт А. С.[1], Підцерковний О. П. [2], Кот О. О. [3] Щербина В. С [4] та інші.

Довгерт А. С. досліджував питання структури та змісту положень щодо юридичних осіб у Концепції оновлення Цивільного кодексу України. Кот О. О. приділяв увагу у своїх дослідженнях системним протиріччям цивільного та господарського законодавства. Підцерковний О. П. працював над питаннями модернізації системи господарського права з огляду на міжнародний досвід. Щербина В. С. присвятив наукові розробки ключовим питанням реформування Господарського кодексу України.

Формулювання мети статті (постановка завдання). У зв'язку з зазначеним метою наукової статті є висвітлення проблемних дискусійних аспектів щодо доцільності та можливих наслідків рекодифікації цивільного законодавства і скасування кодифікації господарського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дискусії серед науковців щодо доцільності скасування Господарського кодексу України і у зв'язку з цим концептуального оновлення (рекодифікацію) Цивільного кодексу України тривають вже не перше десятиріччя.

Істотним черговим кроком в напрямку вирішення такої конфронтації наукових думок та пропозицій є законопроект № 6013 від 09.09.2021 р. «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», в перехідних положеннях якого передбачено окрім скасування Господарського кодексу України внесення істотних змін до більш двадцяти нормативно – правових актів, які встановлюють і регулюють на сьогодні головні правові вихідні для життєдіяльності суб'єктів різноманітних організаційно – правових форм господарської діяльності [5]. 12 січня 2023 р. законопроект був прийнятий за основу і наразі готується до другого читання із продовженням строку підготовки. До головних положень законопроекту, які викликають сьогодні гострі дискусії, належать:

1) питання модифікації (а в окремих випадках і взагалі ліквідації) чималої кількості існуючих на сьогодні організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, що, на погляд авторів, є закономірним кроком на шляху

оформлення Цивільного кодексу України (ЦКУ надалі) як головного рекодифікованого джерела;

2) вилучення таких речових прав, закріплених у Господарському кодексі України (ГКУ надалі), як право господарського відання та право оперативного управління, і заміна їх на приватноправовий механізм управління й виконання чужого майна в рамках уже цивільного законодавства. У контексті проблематики теми варто зробити акцент на тому, що йдеться про питання управління та використання саме об'єктів державної та комунальної власності в умовах, які склалися сьогодні у вітчизняній економіці.

Незважаючи на те, що цей законопроект ухвалено до розгляду і фінальну крапку на шляху реалізації його новел, можливо, вже буде поставлено в найближчому майбутньому, увага до питання доцільності скасування ГКУ та рекодифікації ЦКУ не послаблюється серед науковців і на цьому етапі його опрацювання. Актуальним залишається питання доцільності та ймовірності негативних наслідків таких кардинальних змін у правовій системі України.

На сьогоднішній день чимало розвинених країн вважають за необхідне та доцільне мати окремий кодифікований нормативно-правовий документ, який регулює ряд специфічних питань систематизації основних законодавчих правил в сфері господарського права, що регулюють, зокрема, питання загального правового статусу суб'єктів господарської діяльності, законодавства про конкуренцію, захисту прав споживачів, господарських контрактів, провадження в спеціалізованих судах тощо. У число таких країн входять Франція, Німеччина, Бельгія, Казахстан, Туреччина, Португалія, Японія, Чехія, Латвія, Естонія, Словаччина, США, Іспанія [2]

Прихильники скасування ГКУ називають серед його головних недоліків правове регулювання інститутів, що втратили актуальність, і у зв'язку з цим вимушену потребу законодавця виключати низку норм з його змісту або вносити зміни прийняттям додаткових спеціальних нормативно-правових актів, які б відповідали сьогоднішнім запитам регулювання відносин учасників господарської діяльності. Однак, застосування таких засобів не є виключним заходом і застосовується така практика часто щодо багатьох нормативно-правових актів, тим більше, що на іншій шальці терезів вагомий аргумент прихильників збереження ГКУ щодо вмісту в ньому важливих витоків - першорядних правових дефініцій, правових акцентів, які дають змогу говорити про самостійність даного кодифікованого акту, а отже і самої галузі господарського права.

Серед головних - поняття господарської діяльності, господарських відносин, суб'єкта господарської діяльності, підприємницької та непідпри-

ємницької діяльності. Говорити про втрату їхньої актуальності навряд чи доречно, більш того, вони продовжують бути ключовими сьогодні і для низки інших нормативно-правових актів, що регулюють супутні відносини в інших галузевих сферах.

Гострої актуальності сьогодні набуває ще одне не менш важливе дискусійне питання, що продиктоване сьогоднішніми реаліями, а саме питання своєчасності таких радикальних змін у господарському та цивільному законодавстві, а також можливих негативних наслідків такої трансформації в умовах катастрофічної економічної турбулентності держави, що перебуває у стані війни та безпосередньо залежить від багатьох зовнішніх чинників як на цей момент, так і буде залежати від них у післявоєнний час. Так, прикінцевих та перехідних положеннях законопроекту № 6013 "Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань у перехідний період" встановлено 7-річний термін з моменту набрання ним чинності для застосування кардинального переформатування як засад господарського законодавства насамперед, так і реформуванню цивільного законодавства.

Говорячи про реалізацію та можливі наслідки такої запропонованої глобальної трансформації навіть в умовах життєдіяльності економіки мирного часу не можна не зважати на труднощі, які зазвичай виникають у правозастосовчій практиці.

Однак, з 24 лютого 2022 року із запровадженням воєнного стану на території України і до сьогоднішнього дня вести мову про стабільність функціонування економічних механізмів і, як наслідок, про нормальну звичну динаміку здійснення господарської (підприємницької, зокрема) діяльності в країні навряд чи має сенс.

Згідно з дослідженням стану бізнесу в Україні, проведеним Advanter Group в рамках ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України (опитування проводили в період з 04.08 до 14.08 2023 р. серед 635 респондентів - підприємців усіх областей України та різних сфер індустрії), українські підприємці, які представляють малий і середній бізнес, вказують на стагнацію умов для ведення підприємницької діяльності, кожне п'яте підприємство в країні закрилося з початку року. Показник Ukrainian Business Index залишається на низькому рівні (38,23 зі 100), що свідчить про те, що суб'єкти підприємництва практично не бачать перспектив поліпшення економічної ситуації та ділового середовища найближчим часом. Очікування підприємців від результатів діяльності також погіршуються. На це впливає насамперед непрогнозованість розвитку подальшої ситуації в країні.

Нагальними завданнями, що потребують невідкладного вирішення, представники підприємницької сфери вважають проведення податкової та судової реформ, боротьбу з корупцією, покращення доступу до кредитних ресурсів для поповнення обігових коштів і реалізації проектів розвитку [6].

Аналізуючи спектр очікувань суб'єктів підприємницької діяльності в умовах економічної нестабільності під час воєнного стану в державі, окреслюється першочерговий запит на законодавчі ініціативи, що будуть спрямовані на запровадження заходів зі стабілізації економіки та створення сприятливих умов для підтримки й провадження господарської діяльності як в реаліях сьогодення, так і в післявоєнний відновлювальний період.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 обговорюваного законопроекту пропонується протягом 5 років в обов'язковому порядку провести тотальну реорганізацію всіх організаційно-правових форм підприємств, серед яких, наприклад, державні, комунальні підприємства, фермерські господарства, перетворивши їх на господарські товариства. При цьому ч. 1 ст. 20 законопроекту встановлює заборону на «створення юридичних осіб в організаційно-правових формах приватного підприємства, колективного підприємства, **державного підприємства, казенного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства**, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації, орендного підприємства, індивідуального підприємства, сімейного підприємства, спільного підприємства, підприємства з іноземними інвестиціями, фермерського господарства, колективного сільськогосподарського підприємства, малого підприємства, колективного підприємства» [5].

Така пропозиція викликає низку запитань, що стосуються доцільності запропонованих нововведень, наявності об'єктивних умов для такого правозастосування і відповідності такої пропозиції іншим законодавчим нормам, зокрема й конституційним. Процедура перетворення підприємства під час воєнного стану і в післявоєнний період є вельми скрутною, затратною (зокрема, і для державного бюджету), бо передбачає повну перебудову від переоформлення установчих документів до вирішення питань правового статусу майна підприємства і кількісного складу працівників.

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України в п. 3 Висновку до вказаного законопроекту наголошує на концептуальних суперечностях положень щодо перетворення державних та комунальних підприємств в господарські товариства, вказуючи, що така пропозиція не враховує того, що вказані підприємства згадуються у Конституції України неодноразово.

Так, наприклад, ч. 2 ст. 142 Конституції України визначено, що «територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби».

Виходячи з цього, вбачається, що запропонована у проекті відмова від вживання цих понять не має під собою конституційної основи та може призвести до викривлення дійсного змісту законодавчих норм» [7]. Відсутність чітко встановленого механізму перетворення юридичних осіб різних організаційно-правових форм на господарські товариства не лише призведе до труднощів у правозастосуванні, а й може спричинити зміцнення позицій тіньового бізнесу, посилення корупційної складової, рейдерських захоплень майна як у період воєнного стану, так і в післявоєнний відновлювальний період.

Висновки. Таким чином, навіть з огляду на безліч недоліків діючого Господарського кодексу України, можна з упевненістю зазначити, що саму ідею його скасування складно назвати своєчасною і доцільною. Втрата систематизації замість модернізації та поступового реформування господарського законодавства може бути згубною для кризової економічної ситуації України, викликавши ряд істотних проблем як в умовах воєнного стану держави, так і в післявоєнний відновлювальний період. В першу чергу, це відіб'ється на діяльності чисельних суб'єктів господарської діяльності, запит з боку яких містить зовсім інший «поклик про допомогу», ніж розхитування наразі правового фундаменту. До кола нагальних питань українських підприємців, на яких сьогодні може спіткати повна реорганізація або ліквідація за запропонованим законопроектом № 6013, належать посилення заходів боротьби з корупцією, встановлення сприятливого податкового режиму в умовах воєнного стану, впровадження Антикорупційної податкової реформи тощо. Саме ці проблеми потребують термінового врегулювання в реаліях сьогодення. Враховуючи виклики, які постали сьогодні перед державою, гостра необхідність спостерігається насамперед у впровадженні стабілізуючих законодавчих важелів, які б не ускладнювали плутаниною та переформатуванням сферу правозастосування, а спрацювали на результат у поетапному відновленні вітчизняної економіки.

Література

1. Довгерт А. С. Рекодифікація цивільного права: питання загальної частини пандектної системи у діалозі з німецькими вченими. Нове українське право. 2023. Вип. 1. С. 20-27.
2. Підцерковний О.П. Сучасне економічне (господарське) право європейських країн

як новий щабель розвитку комерційного права. 2020 р. URL: <https://coordynata.com.ua/sucasne-ekonomicne-gospodarske-pravo-evropejskih-krajin-ak-novij-sabel-rozvitku-komercijnogo-prava> 3. Кот О. О., Гриняк А. Б. Господарський кодекс України: скасувати, не можна залишити. Нове українське право. 2023. Вип. 1. С. 11–19. 4. Щербина В. С. Приватне і публічне право крізь призму правового регулювання господарських відносин. Другі наукові читання пам'яті академіка В. К. Макутова. 2020 р. С. 152–156. 5. Проект Закону «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» вид 9 вересня 2021 р. № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 6. Дослідження стану бізнесу в Україні. Серпень 2023 р. Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національним проектом Дія.Бізнес спільно з Advanter Group у співпраці з Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України, Міністерством розвитку територіальних громад і територій, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерством відновлення України, Державною регуляторною службою, Коаліцією бізнес – спільнот за модернізацію України - <https://drive.google.com/file/d/10YDWomKCwc2XN0PfBbQvmw6LaoNh123/view> 7. Висновок Головного науково – експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707